

FORUM för
TRÄDGÅRDS
HISTORISK
FORSKNING

BULLETIN

för trädgårdshistorisk forskning

Nr 18 2005

ISSN 1652-2362

Redaktören har ordet

Välkomna till Bulletin No 18! Vi utvecklar hela tiden utseende och rutiner kring hemsida och bulletin. En nyordning för i år är att vi beslutat att låta bulletinen ha ett successivt växande format under året, dvs istället för att vänta på ett utgivningsdatum kan vi löpande lägga in aktuella notiser och nyinkommet material. Det betyder att den får en slutlig form först till årsmötet varje år - då lägger vi ut en fyllig Pdf-fil för utskrift och kopierar även upp pappersexemplar på årsmötet. En annan nyhet är att vi byter namn - 'Bulletinen' blir 'Bulletin för trädgårdshistorisk forskning!' Med det vill vi betona vårt ämnesbevakande målsättning. Bidrag till Bulletin och hemsida - artiklar, recensioner, tips om böcker, länkar etc - sändes till redaktionen som med glädje läser och bedömer allt inkommet material.

Föreliggande pappersupplaga är den slutgiltiga. Den finns även tillgänglig som Pdf-fil och html-fil på www.gardenhistoryforum.org/arkiv

Skicka bidrag till Bulletin No 19 per e-post under adress: katja@arch.kth.se.

God läsning önskar Redaktionen!

Innehåll

Forumnytt

Lena Landgren och Badeloch Noldus på nya uppdrag - mars 2005 – sid 2
Kommande årsmöte - sept 2005 – sid 2

Rapporter

Forums Seminarium och årsmöte - *Badeloch Noldus* - mars 2005 – sid 3
Arkeologiska undersökningsmetoder i historiska parker och trädgårdar - *Maria Flinck* - dec 2004 – sid 4
Internationella strömningar i hagekunsten- Bogstad 05 - *Maria Flinck* - Okt 2005 – sid 5

Notiser

Call for Papers - Archeology of Garden Imagination - *Åsa Ahrland* - mars 2005 – sid 6
The Writer in the Garden - utställning på British Library- *Katja Grillner* - mars 2005 – sid 6
Trädgårdshistoria - seminarium på trädgårdsmässan 7 april - mars 2005 – sid 6
Seminarium på Nydala kloster 14 april - mars 2005 – sid 6
Berömd etnobotanisk boksamling - *Maria Flinck* - dec 2004 – sid 7
Den odlade mångfalden - konferens Tällberg - *Maria Flinck* - Okt 2005 – sid 8
Arkadien - Modell, Museum, Lekplats - *Katja Grillner* - Okt 2005 – sid 8
Conference - Jean-Marie Morel - Dijon - Nov 2005 – sid 8

Artiklar

Från helig källa till vattnets läkande kraft - *Bengt Arvidsson* - mars 2005 – sid 9
Det Gudomliga vattnet - *Staffan Michelson* - mars 2005 – sid 10
Om Europas Havelitteratur - *Asger Örum-Larsen* - mars 2005 – sid 13
Författaren i trädgården - en utställning - *Maria Flinck* - mars 2005 – sid 15

Forskningsnytt

Disputationer i vår vid SLU Alnarp - mars 2005 – sid 16

Avhandlingar

Licentiatsavhandling - Anna Jacobsson - mars 2005 – sid 17
Doktorsavhandling - Lena Landgren - mars 2005 – sid 18
Doktorsavhandling Kjell Lundquist - mars 2005 – sid 19
Doktorsavhandling - Åsa Ahrland - juni 2005 – sid 19

Recensioner

Fredrik Magnus Pipers *Beskrifning* - Katja Grillner - mars 2005 – sid 20

Boktips

Central Park - Tessin - De la Gardie - Landskapets Arkitektur - Catharina Nolin - mars 2005
sid 22
Europas Store Haver - Great European Gardens - Okt 2005 - sid 22

Forumnytt

Lena Landgren och Badeloch Noldus på nya uppdrag

Lena Landgren och Badeloch Noldus lämnade sina styrelseuppdrag i Forum vid senaste årsmötet för att kunna ägna sig helhjärtat åt nya uppdrag. *Lena Landgren*, en av Forums grundare, och fram till för ett par år sedan föreningens ordförande, tillträdde efter sin disputation i höstas, en tjänst som bibliotekarie vid Lunds Universitets nya Språk- och litteraturcentrum. *Badeloch Noldus*, senast vice ordförande i Forum, är numera seniorforskare på Kongl. Bibliotekets Forskningsavdelning i Köpenhamn och kommer bland annat att ägna sig åt det tvärvetenskapliga projektet *Double Agents: Cultural and Political Brokerage in Early Modern Europe*. Vi tackar er båda för stort engagemang i Forums verksamhet!

Forums årsmöte och jubileumsseminarium - 9-10 nov 2005

Forums medlemmar hälsas hjärtligt välkomna till årsmöte och jubileumsseminarium (10 år!) på temat *Garden History Research and the Importance of Collecting* på Kungliga Skogs- och Lantbruksakademin (KSLA) i Stockholm. På programmet finns föreläsningar av tre trädgårdshistoriker: Brent Elliott, chefsbibliotekarie vid Royal Horticultural Society's Lindley Library i London, Renata Tyszczuk från Sheffield University och Guillaume Pellerin, framstående samlare av trädgårdsredskap. Onsdagen tillbringas på KSLA med föreläsningar och vi får en presentation av den nyförvärvade Etnobotaniska samlingen från Vagn J Bröndegård (se Maria Flincks notis nedan). På kvällen avnjutes jubileumsmiddag och på torsdagen planeras en exkursion. Se länkade filer (under engelskt avsnitt) för fullt program och anmälningsblankett. OBS: Anmälan senast 2/11!

Welcome to the Forum Anniversary Seminar November 9-10, 2005, at the headquarters of the Royal Swedish Academy of Agriculture and Forestry in Stockholm. The programme for the international seminar *Garden History Research and the Importance of Collecting* features lectures by three renowned garden historians: Brent Elliott of the RHS Lindley Library, Renata Tyszczuk from Sheffield University and Guillaume Pellerin, prominent collector of Garden Tools. The full invitation and programme are attached to this message along with a registration form. You will find all the necessary details in the links to immediately below. Please register before Nov 2nd!

Åsa Ahlklo and Åsa Ahrland for the board

Programmet finns länkat från Bulletin 18 – html version

Rapporter

Forums Seminarium och årsmöte den 9 november 2004

Vatten i Parker och Trädgårdar ur idéhistoriskt, tekniskt, estetiskt och juridiskt perspektiv

Den 9 november i år ägde Forums årliga seminarium rum, som traditionen bjuder kopplat till föreningens årsmöte. Med strax under fyrtio deltagare som rest till Alnarp från Norge, Danmark och olika platser i Sverige var årets deltagande mycket högt. Bland deltagarna syntes många kända ansikten men även en del nya. Många hade inte setts på länge, så det fanns som alltid mycket att språka om. Efter en kopp kaffe öppnades årsmötet med Badeloch Noldus som ordförande (ersättare för Åsa Ahklo-Klintborg som befann sig på stipendievistelse i Rom). Därefter inleddes seminariet som behandlade vatten som ledande tema inom parker och trädgårdar.

Seminariets första talare var lektor och styrelsesuppleant Bengt Arvidsson, teol.dr., som i sitt föredrag "Från helig källa till läkande vatten" [se nedan för hela föredraget] invigde oss i idéhistoriska perspektiv kring vattnet som ett hälsobringande element. Som ingång till ämnet hade han valt bl a Hans Rasmussen Blocks *Horticultura Danica*; en bok som innehåller olika beskrivningar av trädgårdar med vatteninslag som haft en hälsobringande funktion, ofta kopplat till en helig rit. Heliga hälsokällor, som har används i alla kulturer, var redan under 1000-talet ett viktigt element i klosterträdgårdar. Även om de blev omstridda efter Reformationen och vissa till och med förbjöds under det tidiga 1600-talet så kom de ändå ganska snart återigen att användas, dock beledsagat av publikationer som undervisar nyttjaren i vattnets sammanhang med skapelsen och paradiset, och hur källorna rätt ska brukas. Senare, under 1700-talet, belyses källorna även från en medicinsk och estetisk synvinkel.

Vattnets läkande krafter belystes även av nästa talare Anna Jakobsson, agr.lic. och forskningsassistent vid Institutionen för Landskapsplanering på Alnarp. I föredraget "Vatten, vandring, vila, vy och variation – om den svenska kurparkens gestaltningsidé." [se nedan för hennes sammanfattning av licentiatsavhandling med samma titel] talade hon om Ronneby Brunnsspark i Blekinge och dess utveckling från tidigt 1700-tal till och med idag. Hon har särskilt studerat de idéer som låg till grund för brunnssparkens utformning i slutet av 1800-talet. Fem begrepp upprepades ofta i program för brunnsparke som stöd anläggningen och dess användning: 1. vatten -symboliserar liv och död, och användes i inträdningsritualer; 2. vandring - en fast del av kurlivets dag; 3. vila - krävde personliga sfärer i anläggningen; 4. vy - ofta med historiska blickpunkter som upplysning och belöning, här fanns starka kopplingar till de Engelska landskapsparkerna; 5. variation - kuren själv inbjöd inte till variation men parken gjorde i egenskap av sin form, vegetation osv. Både Bengt och Anna fick många frågor, deras föredrag väckte stort intresse bland deltagare, men även aptiten! Efter lunch på restaurangen fick vi sträcka på benen under en rundvandring i Alnarps sköna trädgårdar, under ledning av trädgårdsteknikern Leif Andersson.

Eftermiddagens program bjöd på ännu fem föredrag och presentationer. Först ut var Staffan Michelson, advokat, som presenterade sin forskning-in-progress under titeln "Det Gudomliga vattnet; människa, vatten och rätt under den klassiska antiken". Ackompanjerat av vackra bilder, tagna av hans fru, berättade han om vattnelement som inspiration i offentliga anläggningar i Antiken och om kunsten att förena det rätta med det sköna i anstalter, byggnader och offentliga platser. Därefter höll Nationalmuseets intendent Magnus Olausson, fil.dr., sitt föredrag "Vatten som arkitektoniskt element i svensk trädgårdskonst från Tessin till Piper." Vattenkonsten betraktades som ett underverk i trädgårdar. I ett brev Tessin skrev till sin moder berättas att fontänerna i Versailles bara sattes i bruk vid särskilda festligheter. Fontäner och andra vattenanläggningar hade hög status och som fontenör hade man en korresponderande hög ställning. Den första fontenören i Sverige, Louis de Cuzy, kom från Frankrike på inbjudan av Hedvig Eleonora under 1680-talet och jobbade på Drottningholm till sin död 1690. Den första riktiga inhemska fontenören var Olof Rudbeck d.y. och hans elever. Också Johan Hårleman var kunnig på området och då han dog 1707 gick mycket kunskap förlorad. Vattenkonsten upplevde en nedgång som först räddades då

Fredrik Magnus Piper kom på scenen. Hans uppmätningar, som gjordes i Rom, Frankrike och England, visar att hans inspiration av den franska traditionen tekniskt sett, samtidigt som han formmässigt tog stort avstånd från den.

Efter de här upplysande föreläsningarna fick vi en välförtjänt paus med kaffe, bullar och godis. Sedan hade turen kommit till vår värd, professor vid Institutionen för Landskapsplanering Kenneth Olwig, Ph.D. I sitt föredrag "Vatten som gränsoverskridande element" talade han om vatten som en geografiskt och kulturellt sett samlande kraft, illustrerad med olika danska exempel. I samarbete med Jesper Persson, forskare vid Institutionen för Landskaps och Trädgårdsteknik, presenterade Olwig även Alnarps vattensatsning i form av ett kompetenscentrum kring vattenfrågor. Passande nog avslutades dagen med den engelska landskapsarkitekten Stephen Scrivens, Ph.D., som talade om "Hydrotechnology in designing water features." Han berättade om det som följer på vattenelementens anläggning - underhåll. Dessutom visste han hur nya tekniker möjliggör en enorm skala av olika typer av vattenanläggningar, särskilt i jämförelse med Tessin och Pipers tid förstås. Intressant för oss som jobbar med historiska anläggningar är att en man med Scrivens' erfarenhet kan hjälpa oss att utifrån lämningar av en fontän eller kaskad, form och material, förstå hur ett bestämt vattenelement kan ha sett ut i funktion. En kunskap som borde användas oftare i restaureringsprojekt.

Seminarier avslutades med diskussion och sammanfattning ledsagat av styrelsesmedlem och lektor Catharina Nolin, fil.dr. Även om vi var lite trötta och några av oss skulle hinna med tåg eller flyg var vi nöjda och ser tillbaka på en mycket lärorik och rolig dag.

Badeloch Noldus

Programmet finns länkat från Bulletin 18 – html version

Arkeologiska undersökningsmetoder i historiska parker och trädgårdar.

Seminarium 23-24 september 2004 i Västerås

Seminarier var ett samarrangemang mellan Riksantikvarieämbetet (RAÄ), Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) Ultuna och den svenska avdelningen av ICOMOS. Initiativet kom från Anna Gretha Eriksson, RAÄ, som inspirerats av förra årets norska seminarium "Spor i jord" på Bogstad gård. Hon planerade seminarier tillsammans med Sophia Norrman, SLU Ultuna, som också kommer att ge ut seminarierapporten i SLUs skriftserie. Med tanke på RAÄs passivitet de senaste åren var detta seminarium ett steg i rätt riktning och Anna Gretha Eriksson ska ha beröm för att hon lyckades få genomföra det. Nivån på seminarier var dock ojämn. Två av föreläsarna, Raoul Hjærtström och Ulla Bergqvist från länsstyrelserna i Örebro resp Västmanland, inledde med att säga att de inte visste något om trädgårdar. Samtidigt fick två av landets främsta experter på området, Katarina Frost och Kjell Persson, alldeles för lite tid att presentera sina forskningsresultat om metodutveckling inom trädgårdsarkeologin. De två, tillsammans med Ann Mari Hansson, borde ha varit huvudföreläsarna första dagen. Under debatten ställde Sophia Norrman frågan om vad RAÄ tänker göra när det gäller trädgårdar, vilken roll och vilket ansvar har de? Svaret blev först en lång tystnad innan Agneta Sundlin Lagerlöf försökte säga något, tystnade och började om igen. "Vi måste och skall arbeta med parker och trädgårdar." "Självklart är detta en del av kulturarvet." Några konkreta planer på vad som skulle göras fanns inte, men de lovade att ordna fler seminarier. Det som saknas idag är både forskning om trädgårdar som kulturarv och grundkunskaper om trädgårdsvård och svensk trädgårdshistoria hos dem som skall arbeta med dessa frågor på länen. Det saknas också någon som tar nationellt ansvar som kunskapsförmedlare. Det har gjorts och görs trädgårdprojekt av olika slag på olika håll i landet och i olika sammanhang men det är närmast omöjligt att få veta vad som görs, var det görs något och med vilket resultat. Med de små resurser som finns måste det skapas möjligheter att samarbeta och att ta del av varandras kunskaper annars kommer trädgårdarna att hinna försvinna innan någon ens insett att de var bevaransvärda.

Maria Flinck

Internasjonale strömningar i hagekunsten - Bogstad 2005

För tredje året i rad hölls ett trädgårdshistoriskt seminarium på Bogstad gård i Oslo 25-27 september. Temat i år var "Internasjonale strömningar i hagekunsten". Som vanligt hölls en exkursion på söndagen – denna gång till Bygdøy, som varit en kunglig park. Liksom Djurgården i Stockholm innehåller den anläggningar och spår av 300 års skiftande användning. Idag finns där jordbruk med djurbesättning, ridanläggning, offentliga parker med badplatser och promenader, privata bostäder med trädgårdar, Norsk folkemuseum med friluftsmuseum samt Vikingaskeppsmuseet och segelfartyget Fram.

Nyligen tog Norsk folkemuseum över förvaltningen av hela Bygdøy och i samband med det påbörjades arbetet med ett vårdprogram för hela området. Projektet leds av landskaparkitekt Björn Anders Fredriksen. Arbetet har påbörjats i Tulstruplökken som bebyggdes i början av 1800-talet då även en trädgård och park anlades omkring. All växtlighet har mätts in med hjälp av GPS och en arkeologisk undersökning av en plantering hade just avslutats. Samtidigt pågår arkivforskning bl a i Slottsarkivet i Stockholm.

Under den fyra timmar långa promenaden hann vi se stora delar av parkerna, lite av jordbruksdelen och Kungsgårdens trädgård. Den senare var med på första årets exkursion då forskningen om trädgården just påbörjats av landskapsarkitekt Ingeborg S. Mellgren Mathisen, som visade runt även denna gång. Den dåvarande ruinen av en *sunk garden* anlagd av drottning Maud och hennes skotske trädgårdsmästare var nu rekonstruerad till formen och hade fått en modern plantering efter önskemål av drottning Sonja. Ursprungsplanteringen bestod av färggranna sommarblommor och moderna rosor men nu var det perenner i rosa, bleklila och grått. Restaureringen av Kongsgårdens trädgård ska vara klar 2007.

Till de två seminariedagarna hade 90 deltagare kommit från Norge, Sverige, Danmark och Estland. Else Espeland planerar att publicera föredragen i början av nästa år så håll utkik på Bogstad gårds hemsida (www.bogstad.no).

Programmet:

Måndag 26 september "Inspirasjon og forbilder"

Natursyn og inspirasjon for svenske landskapsparker. Magnus Olausson, Nationalmuseum

The Grand Tour. Hva så de, hva laerte de i England, Frankrike og Italia? Christian Laine, RAÄ

Frimurernetverket i Europa på 1700-tallet – en innfallspurt til landskapsparker? Madeleine von Essen, hagehistoriker

Introduksjon av nordamerikanske planter i 1700-tallets landskapsparker. Kjell Lundquist, SLU Alnarp

Planteimport fra Holland, Tyskland og England på 1700-tallet og dess inlytelse på norsk hagekunst. Annegreth Dietze, doktorand

De botaniske hagenes og plantejernes rolle i introduksjon av nye hageplanter på 17-1800-tallet. Eva Maehre Lauritzen, De naturhistoriske museer, Oslo

Tisdag 27 september "Autentisitet og prinsipper for restaurering av parker" (den angivna titeln stämde inte alls med innehållet) Peter Goodchild, senior research fellow, University of York pratade om en mer dynamisk modell att se på landskapsparker som gör förändringsprocessen synlig, exempel samspelet mellan polite picturesque och rustic picturesque i början av 1800-talet.

Autentisitet i bevaring av historiske hager og parker. Klaus Stritzke, landskapsarkitekt, Sverige (om autentiskt växtmaterial)

Paneldebatt ledd av Mette Eggen, Riksantikvaren

Inlägg av: Ulf Holmene, seksjonssjef Riksantikvaren, Lars Roede, museumsdirektör Oslo Bymuseum, Jens Hendeliowitz, landskapsarkitekt, Danmark

Programmet var väl tätt första dagen, så vi hann knappt se trädgården alls. Man fick springa en liten sväng på lunchen andra dagen. Flera av föredragen var intressanta och väl värda att läsa igen, när de ges ut. Debatten blev lite egendomlig beroende på att Ulf H. och Lars R. inte kunde särskilt mycket om trädgårdar utan använde byggnadsexempel istället. Det gjorde att halva debatten kom att bli internt norsk om torvtak – måste man ha näver under torven eller går det lika bra med plast? Möjligen var temat för debatten alltför brett. För att en debatt ska ge något är det bättre att välja en mindre del, autentiskt växtmaterial eller autentisk skötsel eller utgå från ett konkret exempel som en rekonstruktion eller restaurering av en bestämd anläggning.

Maria Flinck

Notiser

Call for Papers - 14/5 2005 - Archeology of Garden Imagination

Dumbarton Oaks , Washington, och The Huntington, Los Angeles, begär in förslag till papers för en gemensam konferens våren 2006 på temat *Archaeology of Garden Imagination*. Konferensen vill skapa en tvärkulturell diskussion kring de föreställningsvärldar som väckts till liv av trädgårdar och landskap i olika kultursfärer. Konferensen syftar till att upptäcka specifika egenskaper hos trädgårdar/parker i åtskilda kulturella kontexter, samt att bidra till en större diskussion om föreställningsvärlden/fantasins ställning i samhällsvetenskaperna. Deadline 14e maj.

URL: Dumbarton Oaks www.doaks.org

The Writer in the Garden - utställning på British Library

På British Library i London (dvs den nya byggnaden på Euston Road) pågår en fantastiskt fin utställning på det breda temat litteratur och trädgårdskonst från biblisk tid till nutid. Det är en klassisk monterutställning där British Library visar upp sitt rika material, såväl tryckta böcker och grafiska blad som brev, manuskript och teckningar. Utställningen pågår mars ut och är verkligen att rekommendera. Se vidare Maria Flincks recension av utställningen nedan.

Katja Grillner

Trädgårdshistoria - internationell utblick och svenska projekt - 7 april

På Trädgårdsmässan anordnas i samverkan med Forum ett seminarium med Penelope Hobhouse. Ur programtexten: "Även för verksamma inom park och trädgård är det väsentligt att känna till sin historia. Framtidens trädgårdar och parker kommer till stor del att bygga på erfarenheter från tidigare generationers odlande. Sedan Edens lustgård har trädgårdarna varit en källa till skapande och upplevelser. Penelope Hobhouse berättar om den fascinerande trädgårdshistorien ur ett globalt perspektiv." Andra bidrag av Åsa Ahrland, Catharina Nolin, Maria Flinck, Hanne Romanus och Lena Nygårds ger inblickar i den svenska trädgårdshistorien, aktuell forskning och aktuella projekt. Rabatterat pris för Forums medlemmar.

Sten, jord och klosterliv - Cistercienserna i Europa och i Sverige - Seminarium Nydala Kloster - 14 april

Åter igen varmt välkomna till Nydala och till *Nydala klosterträdgårds* seminarier för frågor kring historiska trädgårds- och klosteranläggningar samt rekonstruktionsfrågor. Efter det inledande seminariet "Från tro till vetande?" som inledde de arkeologiska undersökningarna vid Nydala kloster våren 2004, ges nu en introduktion till cistercienserna, deras byggnadskonst och deras roll i det världsliga samhället under medeltiden. Anmälan senast 8 april.

Hanne Romanus

Berömd etnobotanisk boksamling nyförvärv på KSLAs bibliotek

Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens bibliotek har nyligen utökat sina samlingar med en stor etnobotanisk bok- och klippsamling förvärvad från Vagn J. Brøndegaard. Etnobotaniker sysslar med studiet av de vilda och odlade växternas användning till mat, medicin, magi och

högtidsdekorationer. Det enda etnobotanikerna ännu inte undersökt närmare är de odlade växternas användning som trädgårdsprydnader, ett egendomligt fenomen där människor ägnar tid och pengar åt att skaffa många slags onyttiga växter som arrangeras efter form och färg i olika kombinationer. Överhuvudtaget har få etnologer ägnat sig åt trädgårdar och växterna där. Trots det finns det i den etnologiska litteraturen, i excerptsamlingarna och i folkminnessamlingarnas uppteckningar åtskilliga uppgifter som är användbara för en trädgårdshistoriker. Brøndegaards samlings internationella inriktning kan bli till stor hjälp när man vill jämföra användningen av en viss växt i Sverige med användningen av samma växt i andra länder. Sådana uppgifter är mycket tidskrävande att söka efter systematiskt, men med hjälp av samlingens ämneskatalog med hänvisningar ökar chanserna att hitta dem.

Vagn J. Brøndegaard är en ca 85-årig enstörig dansk etnolog och författare, som sedan 1960-talet samlat böcker, tidskrifter och artiklar om europeisk och nordamerikansk etnobotanik. Han mest kända böcker är *Folk og flora: dansk etnobotanik*, i 4 delar utgivna 1978-1980, nyutgåva 1987, *Folk og fauna: dansk etnozologi*, i 3 delar utgivna 1985-86 och *Folk og fæ: dansk husdyr etnologi*, i 2 delar utgivna 1992. För dessa omfattande projekt gjorde han noggrann källforskning i de danska arkiven. Han var också en av författarna i en planerad serie *Beiträge zur Ethnomedizin* som dock lades ned efter att de första två delarna publicerats. Dessutom har han skrivit många artiklar om alla möjliga ämnen. Brøndegaard hade försökt sälja sin boksamlingen i flera år men krävde att samlingen skulle hållas ihop, vilket de andra intresserade biblioteken inte kunde acceptera. KSLAs bibliotek kunde dock godta kravet och köpte den omfattande samlingen 2003 och sedan dess har man arbetat med att ordna upp och komplettera den. Man planerar också att göra den tillgänglig genom publicering i bokform och i databaser.

Samlingen innehåller följande delar:

Boksamling ca 75 hyllmeter böcker och småskrifter på flera språk, nu ordnad enligt SAB. Det mesta är etnobotanisk litteratur men även arkeobotaniska och paleobotaniska verk finns, samt referenslitteratur. De flesta är från perioden 1920 till 1970, medan det är glesare med äldre och yngre verk. För att komplettera samlingen överförs nu litteratur inom området från bibliotekets egna samlingar och man har köpt både gamla och nya böcker. I många böcker ligger växtförteckningar som Brøndegaard extraherat ur innehållet och dessa planerar man att lägga ut på nätet. Boksamlingen håller på att katalogiseras i LIBRIS.

Klippsamling i nummerordning, 5475 stycken.

Klippsamling i ämnesordning, 37 volymer. Båda innehåller artiklar ur tidningar och tidskrifter samt småskrifter och särtryck om olika ämnen.

Tidskrifter inom etnobotanik och närliggande områden.

Fotostatkopior av böcker och artiklar i pärmar och häften, ca 10 hyllmeter. De kopierade böckerna försöker man ersätta vartefter genom byte med bibliotekets egna exemplar eller genom inköp. Även här finns växtförteckningar, vilka alltid sparas och flyttas till de nya böckerna.

Ämneskatalog med excerpter på katalogkort i 20 lådor ordnade efter ämnesord. Problemet är att det finns 2500 ämnesord, både växtnamn, sjukdomar, magiska medel etc, vilket gör den omöjlig att överskåda och svår att hitta i. Excerpterna hänvisar till litteraturen, kopiorna och klippen i samlingen. I första omgången ska excerpterna på växtnamnen läggas ut på nätet på danska, svenska och engelska. Senare ska alla korten scannas och läggas ut som bild.

Brøndegaards egna artiklar i 7 volymer, som även innehåller manus till publicerade artiklar.

KSLA planerar att publicera materialet på olika sätt för att göra samlingen känd och användbar för forskare. Nästa år kommer en antologi med ett antal av Brøndegaards egna artiklar, tillsammans med en inledande biografisk artikel av Ingvar Svanberg och en bibliografi sammanställd av Sigrid Ljunggren. Artiklarna och bibliografin läggs även ut på hemsidan. Ett första skandinaviskt symposium kommer också att hållas nästa år på temat "Vad är etnobotanik – ett forskningsområde eller en egen disciplin?" Deltagare blir bl a Nils Uddenberg, Ingvar Svanberg, Håkan Tunón och doktorand Matthias Persson som inom vetenskapshistoria studerar den historiska bakgrunden till etnobotaniken i Europa.

Symposiet kommer att publiceras i KSLAs småskriftserie. Andra förslag på teman till symposier är växtnamn, medicinalväxter och folkmedicin, folktro kring växter samt det äldre tryckta källmaterialet om växter t ex örtaböcker och illustrerade florer.

Maria Flinck

Konferens om den odlade mångfalden

Varje år ordnar Centrum för biologisk mångfald (CBM) en mångfaldskonferens. I år var temat "Den odlade mångfalden" och det var Programmet för odlad mångfald (POM) som ordnat den i samarbete med Jordbruksverket och Länsstyrelsen i Dalarna. Den hölls i Tällberg 14-16 september. Tidigare konferenser har publicerats, förhoppningsvis gör CBM det även denna gång. Information kommer på hemsidan (www.cbm.slu.se).

Denna konferens visade på flera fördelar med ett utökat samarbete mellan kulturvården och naturvården, mellan kulturvetare och naturvetare. Tråkigt nog gjorde det höga priset på deltagande att nästan ingen från läns- eller friluftsmuseer deltog. CBM brukar rikta sig till naturvården som har mångdubbelt större ekonomiska resurser än kulturvården.

Jag deltog i seminariet med titeln "Vem tar ansvar för växternas kulturhistoria?" Det inleddes av Else-Marie Strese, Julita, Bo Nilsson, fd Kulturhistoriska avdelningen på Skansen, och Anna-Gretha Eriksson, RAÄ. Enligt Kulturminneslagen har alla ansvar för kulturarvet, men när det gäller trädgårdar finns inga bestämda instruktioner eller praxis för vem som skall göra vad. Även i denna grupp, där ändå alla var intresserade av växter, blev det vissa Svarte Petter-tendenser – många tyckte att någon annan hade större ansvar än de själva. Frågan, om vilka lokala institutioner som skulle hålla genbanker med de perenner och lökväxter som samlas in genom POMs upprop, förblev olöst. Gruppen beslutade i alla fall att mötas igen i februari.

Programmet finns länkat från Bulletin 18 – html version

Maria Flinck

Arkadien - Modell, Museum, och Lekplats

Konstnären Martin Karlsson hade i september 2005 examensutställning på Galleri Mejan i Stockholm. Hans fotografiska installation *Arkadien - Modell, Museum, Lekplats* innehåller en ansevärd mängd (100-tals?) svartvita fotografier av 1700-talsparker från Sverige och övriga Europa. Dessa arrangeras som ett horisontellt band längs de tre gallerirummens väggar, sorterade efter typisk plats eller byggnad i parkerna. Det vill säga ruiner i en sekvens, rundtempel i en annan, vatten i en tredje, grottor i en fjärde osv. Det som framträder i rummen är en slags 'generisk' landskapspark - den som finns överallt och ingenstans. Katalogen, med mycket fint tryck, innehåller ett stort urval av fotografierna, och en essä av konstnären som behandlar hans intresse för och särskilda perspektiv på 1700-talets trädgårdskonst. Det var en mycket sevärd utställning. På hans hemsida www.martinkarlsson.net återfinns katalogessän för den intresserade.

Katja Grillner

Jean-Marie Morel (1728-1810), A Landscape Designer between Enlightenment and Sensibility - Dijon Nov 4-6th

An international symposium in garden history organized by the Association Colloque - Michel Baridon, Elisabetta Cereghini, Joseph Disponzio, Lorilee Mallet, Monique Mosser, Didier Wirth. The program includes lectures on Jean-Marie Morel, his theory of gardens, his contemporaries, his relation to natural science (dendrology and hydrology), discussions on issues of restoration and visits to gardens such as the park at Château d'Arcelot, Parc de

l'Arquebuse, and the château of Bierre-lès-Semur, including a dendrological stroll in the park.

Programmet finns länkat från Bulletin 18 – html version

Katja Grillner / Åsa Ahrlund

Artiklar

Från helig källa till vattnets läkande kraft

Föredrag vid SLU, Alnarp 9/11 2004

av Bengt Arvidsson

Heliga källor var en vanlig företeelse under medeltiden. Källorna var avgränsade platser i landskapet och utgjorde särskilda rum i naturen förknippade med mänsklig aktivitet. Mängden av besökare ställde krav på anläggande av vägar, gångar och viloplatsar men också byggnadsverk av olika slag. Flera kyrkor anlades under 1000- och 1100-talen i anslutning till heliga källor, i Lunds stift t.ex. Lunds domkyrka, Dalby kyrka och Edestads kyrka utanför Ronneby.

I "Horticultura Danica" 1647 nämner Block kortfattat i samband med beskrivningen av Lundehave i Helsingör en naturlig källa med "mycket sött vatten och från vilken många sjuka människor låter hämta vatten att vederkvicka sig med." Ett med Block samtida exempel på en helig källas betydelse utgör den närbelägna källan i Tisvilde, helgad till S:ta Helena. 1617 behandlades på Landemodet i Roskilde s.k "papistiska missbruk" i samband med besök vid Helene källa, men trots att de kyrkliga myndigheterna först försökte stoppa besöken vid källan så ökade intresset för den under 1600-talet. 1637 lät Christian IV iordningsställa källan och uppförde ett badhus i Tisvilde, till vilket vatten hämtades från källan. Från kyrkligt håll kom 1639 en befallning från biskop Jesper Brochmann att prästen på orten flitigt skulle infinna sig vid källan och undervisa besökarna och ha uppsikt över vad som försiggick där. 1650 utgav prästen i Græsted Erich Hansen en utförlig undervisning om källorna:

"FONTINALIA SACRA, Det er: En kort Beretning Om Helenæ Kilders Oprindelse / Brug oc Misbrug / udi Sieland / sampt Gudelige Vndervisning der hos / om deris Besøgelse / oc huorledis mand med dennem tilbørligen bør at omgaaes. I lige maade Nogle andectige Bønner / oc Gudelige Psalmer / som et Gudfryctigt Menniske kand bruge oc betecke naar hand vil reise til Kilderne / er hos Kilderne / oc reiser fra Kilderne."

Konceptet var i stort det som skulle bli brunnsparkernas. Hansen betonar vattnets läkande egenskaper och att det i vattnet finns en kraft sammanhängande med skapelsen. Denna kraft sätts av Hansen i relation till den kraft som finns i örterna, och Hansen ansluter till tidens paracelsism. En tysk teolog som i hög grad hade influerats av paracelsismen var Johann Arndt, och 1618 hade en av hans skrifter utkommit i dansk översättning: "Liber Naturæ, eller Natvrspæyel. Huorledis Verden / som Naturens store Bog / effter Christelig udleggelse / Vidner om Gud / oc til Gud henviser os / Oc huorledis alle Mennisker formedelst Creaturene tilskyndis at elske Gud / oc der til ved deris egit hiertis offuerbeviisning tilholdis." Översättare var Peter Nielsen Gelstrup. Jämför man Hansens "Fontinalia sacra" med Gelstrups utgåva av Arndts "Liber naturæ" konstateras snart, att Hansen excerperat delar av Arndts bok. Detta möter inte minst när Hansen behandlar källans läkande kraft i relation till den kraft som finns i växterna.

Idéhistoriskt anknyter Hansens skrift inte bara till rådande tankar i tidens teologi och filosofi utan också läkevetenskap och naturvetenskap överhuvud. Vid den här tiden präglades Danmark av en vetenskaplig blomstring. En person som senare skulle lovorda den danska naturvetenskapen var Urban Hiärne. I den 1707 utgivna skriften "Kort Anledning Til Haelsobrunnars Och Mineral-watns Vpletande / beproefwande och brukande, Efter gifna låfwen / Til det Hoegt-beroemmelige Konungarikets i Norrige Loflige Inbyggjare" nämner han Thomas Bartholin, Ole Borch, Peder Severinus, Simon Pauli och Ole Worm. Hiärne refererar i sin skrift också till flera skrifter av Paracelsus, och hans argumentation kretsar

kring den kraft som finns i vattnet.

Vill man placera in Arndts, Hansens och Hiärnes skrifter - men också Blocks "Horticultura Danica" - i ett mer precist teologi- och idéhistoriskt sammanhang handlar det om den s.k. fysikoteologin, där teologi och naturvetenskap bildade en enhet. Starkast framträder kanske en sådan enhet hos en av den fysikoteologiska skolbildningens förgrundsgestalter under 1700-talet, Johann Albert Fabricius i Hamburg. Denne gav 1734 ut ett stort arbete i vilket vattnet behandlas ur alla aspekter, liksom hos Arndt från hav och sjöfart till regn och källor: "Hydrotheologie, oder Versuch, durch aufmerksame Betrachtung der Eigenschaften, reichen Austheilung und Bewegung der Wasser, die Menschen zur Liebe und Bewunderung des gütigsten, weisesten, mächtigsten Schöpfers zu ermuntern".

Trots de efterreformatoriska kyrkliga myndigheternas kamp under 1600-talet mot helgonkult vid heliga källor kan alltså från teologiskt och medicinskt håll konstateras ett positivt intresse för Helene kilde och andra källor, ett intresse som ökade under 1600- och 1700-talen och som på flera sätt skulle bana väg för de nu framväxande brunnsparkerna.

Bengt Arvidsson

Det Gudomliga vattnet – om människan, vattnet och rätten under den klassiska antiken

*Föredrag vid SLU, Alnarp den 9/11 2004
av Staffan Michelsen*

För människan i antiken var naturen gudomlig. Varje flod var en gud och varje källa betraktades som en gudinna.

Det som jag tänker berätta om bottnar i ett forskningsmaterial som min far arbetade fram under slutet av sin levnad. När han var 85 år gammal och äntligen hade kommit sig för att avsluta sin yrkesbana som advokat blev han filosofie licentiat på en liten avhandling om vattenvård och vattenrätt i antikens Grekland. Sedan arbetade han vidare mot en doktorsgrad, men innan han blev riktigt färdig med sin forskning hann åldern ta ut sin rätt.

När jag för ett par år sedan började bläddra i alla hans efterlämnade handlingar blev jag så fascinerad, att jag beslöt mig för att fortsätta på det spår han stakat ut och sedan dess har jag roat mig med att lära mig mer om förhållandet mellan människan och vattnet i antiken. Eftersom jag också själv är advokat och har sysslat mycket med miljö rätt, så är det framför allt det rättsliga perspektivet som har gjort mig nyfiken. När vattnet inte räckte till; hur lärde sig människorna att samsas, har jag frågat mig. Hur lärde man sig att tänka i termer av ansvar och rättvisa?

Det var särskilt vid vattendragen som de tidiga människorna ville dröja sig kvar och göra sig bofasta. Men hur lyckades man skapa de stora samhällskulturerna? Var det möjligen genom upptäckten av naturlagarna; var det genom att människan tillägnade sig konsten att samspela med naturens normer? De här funderingarna har resulterat i ett bokmanus som jag nu håller på att bearbeta.

Allt har sitt ursprung i vatten. Den meningen anses vara världens första vetenskapliga hypotes. Den formulerades av filosofen Thales från Miletos som levde på 500-talet f. kr. Människan förstod tidigt, att i vart fall *allt liv* har sitt ursprung i vattnet. Därför var också allt naturens vatten gudomligt. Hela naturen var besjälad för antikens människa. Grönskan, regnet, flodernas strömmar och skogarnas liv – det här var handfasta och tydliga uttryck för olika gudar i obruten verksamhet. Och av människan fordrade naturens gudar en absolut vördnad. Om okränkbarheten hos gudinnan *Artemis* berättas till exempel att en ung jägare som hette *Aktaion* var ute och jagade i *Kitarions* skogar. Aktaion var trött och törstig efter jakten. När han såg sig om efter vatten råkade han få syn på Artemis som just skulle stiga ner i badet. Gudinnan var omgiven av nymfer som tog av hennes mantel, men just när hennes nakna kropp skulle sänka sig ner i vattnet upptäckte hon Aktaion. Artemis blev fullständigt rasande över att en mänsklig varelse fått se henne och stänkte vatten på honom. Då förvandlades Aktaion till en hjort; det växte ut horn i pannan på honom och han flydde iväg på sina hjortklövar. Men hans egna jakthundar fick vittring på honom, kastade sig över

honom och borrade tänderna i hans kropp. Inte förrän Aktaion förblött till döds stillades Artemis vrede. Och den gudomliga ordningen var återställd.

Det var genom religionen, genom myterna om gudomliga skeenden, som rättens heliga principer formades. Den grekiska religionen är en oändlig värld av föreställningar om brott och straff, orsak och verkan, orättvisor och vedergällning. Abstrakta förhållanden förklarades med hjälp av myternas bildspråk. Symboler för ansvar, beskrivningar av gränser och berättelser om de farliga gränsöverträdelserna upprepades och inpräntades gång på gång, generation efter generation. Artemis hämnades Aktaion. På hybris, övermod, reagerar Nemesis med vedergällning. På brott följer straff. Ingen undgår den evigt gudomliga rättvisan.

Liksom livet hade sitt ursprung i vattnet hade rätten sitt ursprung i naturens gudomliga ordning. Rätten var en del av naturen och, liksom naturen själv, något heligt. Rätten var en religiös princip som vilade i gudarnas händer. Det här är utsikten över Parnassen från *Delfi* som under lång tid var Medelhavsområdets religiösa centrum. Här dyrkade man de tolv olympiska gudarna bl.a. Hades som hade herraväldet över floden Styx i underjorden, Poseidon som härskade över havet och Zeus som var högst av dem alla och rådde över alla floder, sjöar och vattendrag. Intressant nog var Zeus också rättens och det sociala livets gud. Hans andra gemål var Themis, den eviga rättsordningens gudinna. Tillsammans fick de döttrarna Eunomia, lagens och den goda ordningens gudinna, Eirene, den blomstrande fredens gudinna och Dike, den levande rättsskipningens gudinna. Där har ni Montesquieus maktfördelningslära om ni så vill. Dotter till Dike var Nemesis, den rättfärdiga vedergällningens gudinna, hon som var kronofogde och fängelsedirektör. Nemesis var den som verkställde de utmätta straffen.

Rättfärdigheten var gudomlig norm som skulle grundlägga allt socialt liv. Hos världslitteraturens första stora författare *Hesiodos* och *Homeros* finner vi hur människan ständigt känner av gudarnas herravälde över livet på jorden. Individerna är en del av hela världsordningen och det finns ingen skillnad på de lagar som styr naturens skeenden och de som omfattar kultursfären. Därför fanns det en vördnad för rätten, liksom det fanns en vördnad för naturen. Enligt lärdomsdiktaren Hesiodos borde man aldrig överskrida en flod utan att först helga den genom en bön. Man fick inte heller gå över utan att först tvätta sina händer.

Så här skriver Hesiodos i nyöversättning av Ingvar Björkeson:

*Vada ej någonsin genom ständigt rinnande floders
klara våg innan först du bett med blicken mot vattnets
sorlande sköna ström och där tvättat händerna rena.
Den som går över och ej dessförinnan avtvätt sin ondska
väcker de evigas hat, och lidanden har han att vänta*

I källor, brunnar och sjöar vistades nymfer, en sorts gudomliga väsen som alltid följde Artemis, Pan och andra gudar. De nymfer som fanns i vattendrag och källor kallades *najader*. De såg till att vattnet alltid var rent och klart. Åt nymferna offrade man kakor, frukter, honung och vin. Genom arkeologiska fynd vet man, att nymfernas kultplatser ofta var lantliga och anspråkslösa: En källa, en lund eller en grotta kunde användas för att inrätta en helgedom, ett *nymfaion*, som utvecklades till den särskilda sorts tempel där nymferna hyllades. Den period som jag intresserat mig för omfattar ungefär 500 år före och 500 år efter Kristus. Den här stenporten i Aten härstammar troligen från 400-talet f.Kr. [bild?] Vi tänker oss alltså den klassiska antiken som en period av ett helt årtusende; från tiden för filosofen Thales fram till 500-talet efter Kristus då kejsar Justinianus lät sammanställa den enorma samling av rättsregler från den romerska rätten som kommit att gå under namnet *Corpus Juris Civilis*. Detta är en civilisationsperiod i människans historia som är så otroligt intressant bl.a. därför att samhällsbyggandet så mycket präglades av rättsidealerna, av grekernas kärlek till demokratin och utkristalliseringen av den romerska rätten. Viljan att göra rätt mot gudar och människor var ett av de främsta bidragen till civilisationernas utveckling.

Tro för all del inte att jag föreställer mig det gamla Grekland och Romarriket som några

mönstergilla samhällen. Våld och förtryck ingick i antikens brutala vardag. Men det som fascinerat mycket mer är frågan om hur rättsidealen ändå kunde få fäste? Hur har drömmen om rättvisa, drömmen om det skäligena och det goda kunnat hållas vid liv under en sammanhängande civilisationsperiod av ett helt millennium? Porta Maggiore är en av portarna in till staden Rom. För mig leder porten tankarna till stora triumfer. Och det är ett känt faktum att Romarriket blev mäktigt genom erövringar. Med det är också allmänt erkänt att sammanhållningen av det gigantiska riket till mycket stor del var de skickliga juristernas och administratörernas förtjänst. Romarna tog över mycket av grekernas religion och inte minst den trosvisa övertygelsen om att rättvisan och rättsordningen hade ett gudomligt ursprung. Med den övertygelsen kunde de bygga ett rättssystem som människor accepterade och som gjorde det möjligt att skapa bindande överenskommelser och fläta nät av levande rättsregler med tillräcklig bärkraft för att bygga och hålla ihop hela det romerska samhället.

Rom var en miljonstad under kejsartiden, århundradena efter Kristus. För dåtidens förhållanden var det ju en kolossal samling människor. De försörjdes med vatten genom sammanlagt tolv akvedukter som varje dygn forslade in en miljard liter vatten till staden. Akvedukterna byggdes mestadels som ledningar under jord, men när naturförhållandena krävde det bars vattenledningarna av den här sortens välkända valvbågar över jord. Tekniken var sofistikerad. Allt vatten leddes genom självfall. Lutningen på ledningarna var 15 cm per kilometer eller med andra ord så lite som 0.15 mm per meter. De byggdes alltså med en rent ofattbar precision. Vattnet användes till hushållen förstås, men också till den yttre renhållningen. Det rann ständigt och kunde ju inte stängas av; därför spolades det ut i fontäner av det här slaget som hela tiden flödade över och vattnet rann ut i gatan och förde med sig orenligheter. I städerna kunde överskottsvattnet sedan ledas ut genom dagvattenbrunnar som här på Forum Romanum. Mycket stora mängder vatten förbrukades i de stora badanläggningarna. *"Våra kroppar fördärvas av bad, kärlek och vin, står det på en inskription, men av bad, kärlek och vin består våra liv.* Vattnet från baden leddes efter utnyttjande vidare till offentliga toaletter. De var verkligen offentliga och användes också som en plats för umgänge och sällskapsliv. Den här vattentoaletten var delad i två avdelningar, en för herrar och en för damer. Det finns plats för cirka 20 personer samtidigt. För att omhänderta spillvattnet i Roms stadsbebyggelse anlades det stora avloppssystemet *Cloaca Maxima*. Cloaca Maxima var i sig ett storslaget byggnadsverk som blev helt avgörande för stadens fortlevnad och tillväxt. Vid vissa städer återanvändes spillvattnet genom att man ledde ut det på åkrarna för bevattning.

Romarna var stora beundrare av den grekiska kulturen. Det framgår inte minst av skulptur och arkitektur i den romerska trädgårdsbyggnadskonsten. Trädgårdsbyggandet präglas också genomgående av romarens längtan tillbaka till naturen. Den här bilden kommer från kejsar Hadrianus jättelika villa ifrån 100-talet e.Kr. som ligger i Tivoli utanför Rom.

Vördnaden för vattnet tar sig många olika uttryck i både grekiska och romerska rättskällor. Juristen Julius Paulus verksam på 200-talet e. Kr skriver så här uttrycksfullt om förbud mot vattenförorening: *"Att förorena vatten, vattenledningar eller en sjö eller att till allmän skada besudla något annat är ett brott mot goda seder, jämförbart med att hålla dynga över någon eller smeta in en annan med träck och lort. Den som förfar så bestraffas hårt".* Och av hänsyn till nymferna och vattnets gudomliga väsen fanns det redan hos Grekerna stränga förbud mot nedskräpning och förorening av vattnet i källor och vattendrag. Det vet man genom en mängd inskrifter i sten som finns bevarade från 400- och 300-talen f.Kr.

Romarna byggde över huvud taget väldigt mycket av sitt samhälle på basen av grekisk tro och på grekiska upptäckter och tanke-system. De grekiska filosoferna hade tänkt ut en mängd grundprinciper som romarna tog tillvara och utvecklade. *Arkimedes*, den tidens Einstein och ett av världens absolut främsta genier genom tiderna, fann grundläggande hydrauliska principer. *Solon*, lagstiftare på femhundra-talet f. Kr., införde lagar i Aten som bildade en av de viktigaste grunderna för romarnas rättssystem. Och filosofer som *Platon* och *Aristoteles* skapade filosofiska modeller som fick fundamental betydelse för städernas och staternas sociala utveckling.

Platons sista stora verk heter *Lagarna*. Lagarna är framställd som en dialog mellan tre kloka män under en vandring på Kreta. Under sitt samtal bygger de upp mönsterbilden för en

tänkt koloni som de kallar *Magnesia*. Dialogen beskriver hur stadsstaten Magnesia skulle vara organiserad och hur dess lagar skulle vara uppbyggda. I dialogen finns en hel del intressanta tankar om vatten, vattenbyggnad och vattenrätt. Om stadens byggande säger Platon att vattnet omsorgsfullt skall ledas fram, ”så att det i tillräcklig mängd och i rent tillstånd når fram till brunnarna och blir staden till prydnad och gagn”. Det är intressant att lägga märke till Platons tanke, att inte bara rena nyttovärden i hos vattnet skall tas till vara. Vattnets skönhet hade sin egen särskilda betydelse.

Vattnet skulle vara en prydnad för torget. Torget var den grekiska stadens hjärta. Torget skulle enligt Platons idéer smyckas, förskönas och skapa inspiration för tankar, konst och tal med hjälp av friskt och porlande vatten. Vi är tillbaka till Hadrianus villa i Tivoli. Som vi ser är det återigen grekiska ideal som inspirerat romarna. Platon och andra greker mejslade ut grundläggande principer om hur vattnet skulle vårdas och fördelas mellan invånarna. Principerna återkommer i den romerska rätten. Det man slås av är, kulturbyggandets märkvärdiga strävan att *förena det rätta med det sköna*. I kampen mot mörkrets krafter var det heliga källor, samfälliga bevattningssystem, konstfärdiga fontäner, akvedukterna, de praktfulla baden och trädgårdsbyggnadskonsten som blev grekernas och romarnas triumfmonument.

Staffan Michelson

Samtliga bilder till föredraget är tagna av Lena Michelson, bilderna kommer även att ingå i den planerade boken.

Om Europas havelitteratur

Fra 1500-tallet, d.v.s. middelalderens slutning, spirede i Europas kulturlande en ny litteratur frem, som udviklede sig i de følgende århundreder, fik stor betydning og blev til megen glæde for mange mennesker. Det drejer sig om havelitteratur! Baggrunden herfor var opfindelsen af bogtrykkerkunsten, den kristne reformation i Nordeuropa og etableringen af den almindelige skoleundervisning i slutningen af århundredet. Det rejste kravet om at den hellige skrift, Biblen, blev oversat til de nationale sprog i så billige udgaver, at alle kunne få adgang til den. De første folkelige Bibler blev publiceret fra 1530, Geneva Biblen i 1560, som kom i utallige oplag. Biblen blev folkenes åndelige autoritet. De lærte at læse ved at studere dens fortaellinger og studere dens etiske krav. Adam og Eva i Edens Have gav havedyrkningen en religiøs betydning!

Den første havelitteratur, urtebøgerne og de egentlige havebøger begyndte at udkomme fra 1530 - 50. Urtebøgerne hørte under husholdningslitteraturen og henvendte sig mest til husmødrene i familierne. De blev skrevet af protestantiske forfattere og navngav og beskrev urterne, hvor de fandtes, hvordan dyrkes og om deres nyttevaerdi, ikke mindst helbredende virkning. På den tid fandtes endnu ikke lægestand, som kunne bistå den almindelige befolkning. Urtebøgerne blev ofte forbudt på grund af deres protestantiske oprindelse og tilknytning til "kloge koner". Bøgerne blev indsamlet og forlangt braendt af udgiverne. Den første urtebog i Skandinavien var Henrik Smith's 'En skoen loestig ny Urtegaard', der udkom i Malmö i 1546. De egentlige havebøger blev skrevet af forfattere, mest protestanter med en jævn uddannelse. Ikke som forventet af tidens planteeksperter, som ikke følte det som deres opgave. På baggrund af egne erhvervede erfaringer fortaltes i et jævnt sprog om anlæg af haver og glæden ved egen dyrkning af urter, blomster og frugt. Disse gamle havebøger handlede enten kun om havedyrkning, medens en anden gruppe også behandlede andre emner som madlavning, grene af landbruget o.s.v.

Nogle havehistorikere har udpeget den første egentlige havebog i Europa. Den udkom på fransk i Lyon 1565 og senere i Paris 1570. Den hed *L'Agriculture et maison rustique*, på dansk Landbrug og landhus. Tidligere var bogen trykt på latin i Italien med titlen *Paedium Rusticum* i 1554. Forfatteren var Charles Estienne 1), som var af den berømte franske bogtrykkerfamilie Estienne, mest kendt under det latinske navn Stephanus. Charles E. var

laegeuddannet og havde tidligere skrevet om landsbrugsforhold. Han døde i et parisisk faengsel, fordi han var hugenot! Bogen blev derfor udgivet af hans svigersøn, J. Lie'bault som også var laege. Bogen blev en succes og kom hurtigt i nye oplag. I 1566 blev den oversat til hollandsk, i 1580 til tysk. Og endelig i 1600 til engelsk. Men den udkom aldrig på et skandinavisk sprog. Bogen 'L'Agriculture et maison rustique' er inddelt i seks kapitler, hvoraf kun de to handler om haven. De andre former for landbrug som for eksempel biavl, kaninavl o.s.v. På aegte renaissancevis inddeles haven i fire partier med en midtergang fra huset. Køkkenurter og blomster dyrkes tættest ved huset og frugthaven ligger længst borte. Den tyske havehistoriker C.A. Wimmer gør i sin bog Geschichte der Gartentheorien fra 1989 udførlig rede for Estienne's haverådgivning. Om de tidligere nævnte urteböger må tilføjes at der i vor moderne tid igen er opstået interesse for de middelalderlige urter på grund af deres kulinariske, kosmetiske og helbredende kvaliteter. De tidlige havebögers dilemma var, at havebogsforfatterne vidste for lidt om botanik og botanikerne næsten intet om have dyrkning.

I 1600-tallet blev nogle af havebögerne udgivet som havealmanakker eller do kalendere, hvori der måned for måned blev beskrevet de nødvendige arbejder i haven. Det skyldtes at folk dengang stadig troede på betydningen af stjernernes stilling ved tiden for såning eller plantning i haverne. I dette århundrede kom der desuden flere böger om haver særlig for kvinder. Der kom også de første böger specielt om frugt dyrkning. Den første havebog i Skandinavien udkom i København 1647 og hed Horticultura Danica, skrevet af gartnerforfatteren Hans Rasmussen Block.

1700 tallets århundrede var revolutionernes og oplysningens århundrede. Det gav forøget interesse for al litteratur, også om havebrug. Den kom som komplette håndbøger, haveleksika'er eller sågar encyklopaedier. Der kom også store, kostbare værker om botanik (Linnaeus), illustrerede med håndkolorerede plantebilleder. Disse böger er i dag bibliofile samleobjekter. Nævnte böger var ofte beregnet for særlige udvalgte lokale grupper af store ejendomsbesiddere (for eksempel i England) og udkom som subscriptionsværker, hvor der blev betalt på forhånd, og hver abonnenternes navne var vedføjede på liste indeni. Det første havebrugsleksikon kom i Skandinavien så sent som i 1902.

I 1800-tallets århundrede kom de første europæiske havetidsskrifter eller do magasiner. Også de forende aviser begyndte at bringe havestof i spalterne. Det gav konkurrence og ny inspiration til havebögerne. I dette århundrede blev også de fleste nationale have selskaber stiftet. Omkring i havelandene blev også stiftet lokale have selskaber, der samlede de have interesserede til blomsterudstillinger. Det Kongelige Danske Haveselskab blev grundlagt i København 1830. Der udvikler sig en stigende interesse for havehistorie, for eksempel om de første gamle haveböger, som nu bliver samleobjekter og udgives bibliografier om.

1900-tallet, det lige afsluttede århundrede var præget af de to katastrofale krige. Haver og parker blev omlagt til dyrkning af grønsager og passat af kvindelige gartnere. Derfor kom der til disse nye fagfæller særlige haveböger. Efter krigen blomstre interessen igen op i Europa for haverne og deres böger, voldsommere end nogensinde! Der kom et væld af haveböger, der belyste alle sider af havekulturen. Interessen for havekunst fik sit endelige gennembrud, og der kom mange værker om dens historie og mange former. Bögerne om de særlige populære blomstergrupper som roser, tulipaner, chrysantmer o.s.v. kunne nu illustreres med gode farvefotografier, der fremhævede deres særlige skønhed. Der kom nu også særlige haveböger for børn. De skulle vække deres interesse for havearbejde og for havekulturen. Ikke bemaerket af forskerne, havebögerne er som et microcosmos af samfundslivet i Europas havelande! Den engelske havehistoriker, Martin Hovles gør i sit tobindsværk, Gardeners Delight og Bread and Roses fra 1994 og 95 2) opmærksom på det ejendommelige forhold, at der er et skarpt og uoverstigeligt svalg mellem skönlitteraturen og havebogslitteraturen. Ingen havebogsforfatter, hvor populær eller læst han eller hun ellers er, anerkendes af de skönlitterære forfattere! I England, Europas største haveland, kendes således kun en forfatterpersonlighed, der anerkendes i begge kredse, Vita Sackville-West. Men de skönlitterære nævner aldrig hendes haveböger. Hoyles gør også opmærksom på havebrugets undervurderede betydning i økonomi og politik. Han nævner to eksempler, de berømte 'plantejaegeres' betydning for udviklingen og tredje landene, og den frie engelske havestils udbredelse i takt med Englands sejre over stormagten Frankrig, hvis berømte havekunst blev

udkonkurreret! Marin Hoyle antyder i bögerne sin tro på, at bedre forståelse af havelitteraturen er på vej!

Asger Örum-Larsen

Noter:

- 1) Se artiklen om Charles Estienne's bog i *The Oxford Companion to Gardens*, side 178.
- 2) Martin Foyles' böger udkom på Plato Press, London.

Författaren i trädgården - En utställning på British Library

Till skillnad från Sverige ser man i England trädgårdsarkitektur som en konstform och trädgårdsskötsel som ett kunskapskrävande hantverk. Så är det också British Library i London som arrangerar utställningen "The Writer in the Garden" från 5 nov 2004 till 10 april 2005 om trädgårdar i verkligheten och i litteraturen och om författare till både poesi, prosa och sakprosa om trädgårdar.

Utställningens och katalogens innehåll har sammanställts av BLs egen personal utan hjälp från trädgårdshistorisk expertis vilket märks i den något föråldrade historiesynen. Den stilfulla scenografin har gjorts av trädgårdsdesigner Declan Buckley. Han har byggt flera mindre rum där böcker, manuskript, kartor och bilder visas i kronologisk ordning. Varje rum innehåller en stilperiod och har sin egen färgsättning. En bård högt upp på väggen av blå himmel och vita moln höll ihop de olika rummen, med undantag för 1900-talsrummet. Några bänkar, stiliserade träd av metall och förstorade bilder med trädgårdsmotiv samt fågelkvitter räcker för att skapa trädgårdskänsla utan att försöka imitera en trädgård inomhus. I hörlurar kunde man lyssna till uppläsningar av de utställda texterna eller höra trädgårdsforskare, trädgårdsmästare och litteraturkännare berätta om texterna och deras betydelse. Att arrangera olika typer av föremål till en utställning som fångar besökarnas intresse är svårt och det är förstås ännu svårare att med bara böcker och texter. Tack vare vacker scenografi och faktatäta utställningstexter har BL lyckats. Till utställningen finns också ett ambitiöst program med föreläsningar, debatter och uppläsningar. Katalogen, kallad "exhibition book", är sammanställd av Roger Evans, tidigare på BL. Omslaget visar en gräsmatta, inuti är formgivningen omväxlande och bildkvaliteten hög.

Utställningen undersöker den ömsesidiga relationen mellan de verkliga och litterära trädgårdar som författarna själva upplevt och de trädgårdar författarna skriver om. Böckernas trädgårdar påverkar hur läsarna ser på den egna trädgården eller insiperar till nya. Dessa kan i sin tur inspirera en ny generation författare. Många författare anlade även egna trädgårdar. Det finns en pågående dialog mellan böckernas trädgårdar och verklighetens som blev tydlig i utställningen.

Två böcker fascinerade mig speciellt. Den första var en örtabok från 1000-talet som innehöll beskrivningar av örternas dygder tillsammans med små teckningar av varje växt. Att en runsten kan överleva i tusen år är en sak men att en bok av pergament gör det kändes överkligt. Bladen var trasiga i ytterkanterna och boken var konserverad men ändå – efter tusen år gick texten fortfarande att läsa.

Den andra var ett herbarium från 1600-talet som en engelsman köpt i botaniska trädgård i Padua. Trädgårdsmästaren där sålde herbarier med trädgårdens växter så att besökarna skulle kunna ta hem dem för fortsatta studier. Vid den tiden var det fortfarande mer exklusivt att trycka en bok illustrerad med träsnitt än att samla och pressa växter till en gräsbok.

Trots att jag är imponerad av utställningen som helhet och av de utställda föremålen (jag stannade bortåt 4 timmar) så finns det vissa svagheter. Det gäller dels sättet att beskriva historisk förändring och dels skildringen av 1800- och 1900-talet. Samma problem finns i katalogen.

Utställningen framställer det som om England hade sin egen historia, både när det gäller trädgårdar och litteratur, utan intryck från övriga Europa eller resten av världen. Enligt Frances Harris, en av utställningsmakarna, var det inte avsiktligt utan berodde på den korta planeringstid de fått. De hade inte haft möjlighet att läsa in sig på ett bredare europeiskt

bakgrundsmaterial. Hon hoppades att besökarna själva skulle kunna sätta in den utställda litteraturen ett större sammanhang. För mig fungerade det när det gällde trädgårdarna, men utan kunskaper om litteraturhistoria kunde jag inte se de internationella sammanhangen där. Man hade kunnat lösa problemet med några förtydligande artiklar i katalogen men tyvärr är katalogen den svagaste delen. Den innehåller en inledande sammanfattning, med samma insulära och föråldrade historiesyn som i utställningen, och korta presentationer av 1 karta, 2 diktverk och 23 skönlitterära författare samt 4 fackförfattare (av de 27 var 4 kvinnor). Katalogen saknar både källförteckning och förteckning över de utställda verken. Det intressanta temat med de ömsesidiga sambanden mellan författare, litteratur och trädgårdar som var tydliga i utställningen kom inte med alls i katalogen.

Skildringen av de senaste 200 åren är också problematisk. Från medeltiden till 1700-talet fungerar det att presentera texter och böcker som unika dokument över en enda utvecklingslinje inom överklassens stilhistoria. På 1800-talet tar medelklassen över det kulturella initiativet och allt fler människor har trädgårdar vilket ger utrymme för flera parallella trädgårdsstilar. Samtidigt ökar bildningsnivån vilket bidrar till att böcker blir en massproducerad vara. Denna ökande komplexitet framställs inte utan kvar blir fragment av temat om de ömsesidiga relationerna mellan människor, böcker och trädgårdar. Ett par poeter och deras trädgårdar men utan koppling till andra människor; John och Jane Loudons handböcker samt ett par trädgårdstidskrifter men utan koppling till läsarna och deras trädgårdar; ideologiska texter om stadsplanering och planer för en offentliga park och en trädgårdsstad men utan kopplingar till förebilder, användare eller litterära skildringar av sådana miljöer.

1900-talet skildras helt överskuggat av de två världskrigen, i mörkgått och rostbrunt med en remsa konstgräs och en gräsklippare. Himmelsbården från de föregående rummen är försvunnen. Dikterna handlar om krigen och planerna visar krigskyrkogårdar. Från senare tid finns filmaren Derek Jarmans trädgård på en stenig strand med utsikt mot ett kärnkraftverk. Som en liten ljusglimt presenteras Vita Sackville-Wests dikt "The Garden" (1946) och den vita trädgården på Sissinghurst (1949). De tolkas som en kraftfull ansats till återuppbyggnad efter kriget. Intill 1900-talsrummet finns ett rum helt klätt med blå himmel där temat är "The Secret Garden" med utgångspunkt från Frances Hodgson Burnetts bok från 1911. Där visades den enda populära genren, barnböcker inspirerade av idén om en magisk dörr till en hemlig trädgård. I böckerna fungerar trädgården både som en tillflykt undan en svår verklighet och en källa till hälsa och mognad.

Av populärlitteratur och nya genrer var inget annat än barnböcker med. Idag finns t ex ett par författare som skriver deckare i trädgårdsmiljöer. Inte heller finns exempel på trädgårdsmemoarer – alla de som skriver om sin egen trädgård och arbetet i den. Den trädgårdshistoriska litteraturen saknades också, trots att den använder de utställda texterna och bilderna som källor för tolkningen av hur trädgårdarna såg ut och användes förr. Idag inspirerar trädgårdshistoria till både rekonstruktioner och nyanläggningar. Som utställningens slutkläm fanns historikern Roy Strongs trädgård, påbörjad för trettio år sedan inspirerad av hans favoritperioder och favoritpersoner både nutida och historiska.

Man kan ju aldrig få med allt men även om man bara hade fyllt en hylla med ETT års utgivning av trädgårdsböcker, både fack- och skönlitteratur, hade resultatet påtagligt visat omfattningen av intresset för både trädgårdar och trädgårdslitteratur.

Maria Flinck

PS När kommer en utställning eller en antologi om svenska författare i trädgården, från heliga Birgittas gräsgård till Astrid Lindgrens körsbärsdal?

Forskningsnytt

Disputationer i vår vid SLU Alnarp

I vår lägger Kjell Lundquist och Åsa Ahrland, bägge vid Institutionen för Landskapsplanering vid SLU Alnarp fram sina doktorsavhandlingar. Först ut är Kjell

Lundquist den 1a april med [titel]. Åsa Ahrlund följer tätt därpå, den 20e maj med. Abstract återges nedan så snart de inkommer till redaktionen.

Avhandlingar

Licentiats avhandling Anna Jacobsson: *Vatten, vandring, vila, vy & variation – den svenska kurparkens gestaltningsidé, exemplet Ronneby Brunnsparck*

Sammanfattning (short abstract in English follows)

Målet med licentiatavhandlingen är dels en beskrivning och en belysning av kurparkens/hälsobrunnsanläggningens Ronneby Brunnsparck gestaltning gällande den yttre miljön från tidigt 1700-tal fram till idag, dels en mer detaljerad studie av hälsobrunnsanläggningens och kurparkens Ronneby Brunnsparck grundformer (gestaltningsidé) och utformning (gestaltning) under det sena 1800-talet.

Licentiatavhandlingen *Vatten, vandring, vila, vy & variation – den svenska kurparkens gestaltningsidé, exemplet Ronneby Brunnsparck* består av tre studier, två artiklar och en sammanfattande, reflekterande ramberättelse. Studie 1 behandlar Ronneby Brunnsparcks historia (Jakobsson, A., 2000), studie 2 utgör en historisk dokumentation och inventering av historiska spår i brunnskogen, studie 3 utgörs av en skötselplan för kulturresevatet Ronneby Brunn. Artikel I definierar Ronneby Brunnsparcks parkrum utifrån brunnsvästans upplevelser inom den tidsstyrda kuren. Artikel II beskriver Ronneby Brunnsparcks historia genom de brunnskänkar, apotekare, landskapsarkitekter och trädgårdsmästare som förverkligade kurparkens gestaltningsidé. En fokusering görs på Henry August Flindt och Henrik Madelung i slutet av 1800-talet.

En av slutsatserna är att kuren är nyckelordet. De olika parkrummen definierades i huvudsak av brunnsvästans rörelser och deras rörelser kontrollerades i sin tur av kuren. De olika rummen och gestaltningselementen inom parkrummet som helhet kan härledas ur kurens krav på funktion:

- Den rekommenderade, kortvariga vandringen under brunnsdrickningens inledningsskede kräver ett mindre parkrum bestående av en kort gångstig eller "promenad" nära källan.
- Den rekommenderade skuggan under intagningen av vattnet kräver träd ovanför eller nära den korta promenaden, företrädesvis en allé.
- Den rekommenderade vilan under kurens och brunnsdrickningens gång kräver bänkar.
- Den rekommenderade lite längre vandringen efter det sista vattenglasat kräver ett större parkrum nära den korta promenaden. I Ronneby Brunnsparck hade detta större parkrum, som var en del av brunnsdrickningens parkrum, en varierad gestaltning som skilde sig från den korta promenaden i fråga om skala, vegetationsbyggnad och stigdragning. I första hand var det de offentliga parkernas formspråk som användes för detta parkrum.
- De rekommenderade utflykterna på eftermiddagarna krävde intressanta utflyktsmål i närheten eller en ännu större park- eller skogsyta, för ännu längre vandringar, inom kuranläggningen. I Ronneby Brunnsparck kunde brunnsvästans antingen promenera i den "naturlika" Brunnskogen eller åka till utvalda plaster utanför parkens gränser som rekommenderades i turistbroschyrer. Dessa platser hade en mer "naturlik" prägel än parkrummen inom parken. Brunnskogen innehåller gestaltningselement som en sjö, många utsikter och tysta platser för vila- och eftertanke. Utsikterna rekommenderades starkt av brunnsvästans ledning och de lovordades också av brunnsvästarna.

Kurparkers gestaltning och gestaltningsidé hör i viss mån ihop med en paradistanke, men är mest av allt en blandning av inspiration från andra kurparker, av gestaltningselement klargjorda genom kurens funktion och av inspirationen och idéerna hos landskapsarkitekten och trädgårdsmästaren. Gestaltningen och gestaltningsidén hör också ihop med gällande parkideal och inte minst med den offentliga parkens formspråk under slutet av 1800-talet. Parkrummen i Ronneby Brunnsparck i slutet av 1800-talet kan sammanfattas i de tre rumskategorierna brunnsdrickningens parkrum, den längre vandringens parkrum och utflyktsmål. Dessa har med uppräknigen en stigande grad av "naturlighet" och ett ökat

avstånd från källan. En grundform (gestaltningssidé) för Ronneby Brunnsspark kan sammanfattas med orden vatten, vandring, vila, vy och variation.

Abstract in English: The licentiate thesis *Water, Walk, Rest, View & Variation – the Design Principle of the Swedish Spa Park Ronneby Brunnsspark* consists of three reports, two articles and a concluding paper. Report 1 concerns the history of Ronneby Brunnsspark (Jakobsson, A., 2000), report 2 is an historical documentation and inventory of the historic remnants within Brunnsskogen and report 3 is a management plan for the cultural reserve Ronneby Brunn. Article I studies the spa guest's experience of time and space during the course of treatment and defines the different park spaces and the essential design elements through the spa guest's movements and experiences. Article II describes the history of Ronneby Brunnsspark through the landscape architects and gardeners, mainly Henry August Flindt and Henrik Madelung, who gave the design principle material form. The thesis may be ordered through Inga-Lill Olsson: inga-lill.olsson@lpal.slu.se

Doktorsavhandling Lena Landgren - *Lauro, myrto et buxo frequentata*. A study of the Roman garden through its plants.

Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds universitet

The plants in the ancient Roman garden were chosen with deliberation. These choices were ruled by the meaning and associations the plants conveyed to the garden visitors. Through a close reading of Latin literature and epigraphic sources (used here for the first time in relation to Roman gardens) as well as an examination of the archaeological record from Campanian garden excavations, I deal with plants used as elements in Roman garden design. Various treatments of the plants and what they say on the level of specialization in the area of gardening are the main objects of study. The Roman garden gave an aesthetic experience through its plants. Treated plants were arranged together with untreated ones for visual effects, creating contrasts and excitement and evoking feelings of a play between *ars* and *natura*. A special place was taken by evergreens in their role of structuring elements employed as hedges or cut into geometric or figurative shapes, making up topiary arrangements. I have observed that certain plants were chosen for certain surroundings based on their capacity to convey special references, creating 'landscapes of allusions'. Plane trees seem to have been chosen in certain instances to transmit references to the Greek gymnasium, famous for its planes, thus creating an educational/philosophical aura.

Manipulation of form as in topiary or shaped vegetables, graftings of fruit trees, and forcing the growth of certain plants in order to bloom or mature out of season are seen as examples of the involvement of man in the area of horticulture. Latin writers refer to several of these methods as Roman inventions.

The present study can show that there seems to be a certain creative time span in the field of horticulture in early Imperial times. Certain 'amateur' interests in various treatments of plants are yet other examples of the interest and activity by the Romans in this area. Prestige and economic value were among the motivating factors. Through preliminary analyses of the epigraphic and literary testimonies relating to the terms *viridia/viridarium* as well as *topiarius*, I show that these terms are linked, regarding both chronology (occurring in late Republic/early Augustan times) and content, being interpreted as testimonies to a specialization in the area of gardening. *Viridia* and *viridarium* refer to plants and their milieu, being particular areas of some status. The examination of the occupational title *topiarius* has led to the conclusion that this word designated a workman possessing both skill and status. The evidence of the existence of training in connection with *topiarius* is particularly significant.

Through this study I have given examples of how the Roman garden, with its well-formulated design and its instances of control and manipulation of *natura* by man, might be understood as belonging to a discourse on *ars* and *natura*, a discourse whose exact nature is

not yet defined but whose importance cannot be denied in the context of the Roman society at large.

Doktorsavhandling Kjell Lundquist 2005 - *Lilium martagon L. Its introduction and early history in Sweden up to 1795 – in a European context of lilies*

When was the Turk's-cap Lily (Martagon Lily) introduced to Sweden? In the Swedish Middle Ages or 500 years later, during The Swedish Great Power period? This dissertation contests the widely held position, known as *kompëndietraditionen*, according to which the Turk's-cap Lily was introduced to Sweden in the Middle Ages. It conducts a thorough examination of (primarily written) Swedish botanical and horticultural sources from the Middle Ages to the final decades of the 18th century. Its main focus is on Sweden, parallel sources from the other Nordic and relevant European countries, such as England, the Netherlands and Germany, are also analysed in some depth. The investigation examines Turk's-cap Lily's name history, especially the names *lilium* and *martagon*. From antiquity up to Linné's binary nomenclature and his binary designation: *Lilium martagon*, the early-scientific names and phrase epithets of the species are analysed together with all the early Swedish names.

A significant part of the thesis is devoted to the analysis of the difficulties surrounding correspondences in history between names and actually living plants. Based on documentary evidence, the Turk's-cap Lily's early history is reconstructed for Sweden and the other Nordic countries. Our findings show that the first Turk's-cap Lily of the North blossomed in Bergen, Norway, 1597. Introductions of the Turk's-cap Lily in gardens in England and on the Continent were examined for the purpose of putting the history of introduction in Sweden into context. The systematic categorisation and development of the Turk's-cap Lily in relation to the other European lily species, including their morphological, ecological and genetic conditions, is treated from a historical point of view. A collection of fourteen supplements enlarges and illustrates different aspects of the investigation, such as for instance a supplement about "lillies in the Bible".

The main result of the dissertation is that the Turk's-cap Lily was introduced to Sweden during the first half of the 17th century. The result is confirmed by investigations of the circumstances in the other Nordic countries. The monograph is richly illustrated; some of the old drawings are published for the first time.

Keywords: *Lilium martagon L.*, krollilja, lilja, Martagon

Acta Universitatis Agriculturae Sueciae. Doctoral Thesis No. 2005:19. ISSN 1652-6880, ISBN 91-576-7018-8.

Doktorsavhandling Åsa Ahrlund, 2005, *The invisible hand. The gardener in 18th century Sweden.*

Research into historic gardens has often emphasized the garden – the work of art – or else its creator or owner and his interests. Insofar as he has been mentioned, the gardener has often been viewed as an instrumental person giving effect to other people's intentions. A garden, however, is an ongoing process and its form and content are created and re-created through the actions and decisions of various agents. The gardener's knowledge, contacts and managerial acumen have a supremely palpable impact on the outcome. Despite the pivotal role of himself and his work in gardens throughout history, the gardener's almost complete absence in research is notable. Knowledge born of experience, the work of hand and body, has somehow been taken for granted.

This study is based on sources of many different kinds, such as gardening accounts, contracts of service, inventories, wage bills, estate inventories, correspondence, citizenship rolls,

gardening manuals, horticultural journals and travelogues. In the absence of complete cradle-to-grave data for one individual, it has not been possible to make an individual case study of a particular gardener. Instead particulars of travel, workplaces, forms of tenure, tasks, name changes, godparents, succession, chattels etc. have been obtained from different documents about different gardeners in different places. The main emphasis of the study is on southern Sweden, without focusing on any particular geographic region.

The thesis shows that a skilled master gardener, with his experiential knowledge, or ‘tacit knowledge’, was essential to the formal and substantial functioning of the garden during the 18th century. His role was that of caring for the garden and moving it forward, preserving and developing a concept, giving it a *raison d’être* and transforming it completely when called upon to do so. In addition, a gardener had to organize the work in the garden, teach garden boys and journeymen, run a business and keep the accounts, present the garden to visitors and sometimes develop new horticultural techniques. The study indirectly provides knowledge concerning the nature of garden design and the manner of its creation.

Key words: gardeners, garden history, tacit knowledge, horticulture, 18th century Sweden, towns, manorial gardens, gardening books, garden production, Society of Master Gardeners, garden design, gardening profession, garden tools, botanical gardens, market gardens, garden economy, social history.

Acta Universitatis Agriculturae Sueciae. Doctoral Thesis No. 2005:54. ISSN 1652-6880, ISBN 91-576-6953-8. 398 ss.

Recensioner

Fredrik Magnus Piper - "Beskrifning öfwer Idéen och General-Plan till en Ängelsk Lustpark"

“Description of the Idea and General-Plan for an English Park written during the years 1811 and 1812” by Fredrik Magnus Piper

This review will also be published in Garden History

Edited by Rebecka Millhagen, Magnus Olausson, John Harris (Stockholm: Byggförlaget in collaboration with the Royal Swedish Academy of Fine Arts, 2004) (2 Vols.), 334 pp., illus. in colour and black-and-white, £82 (hbk), ISBN: 91-7988-259-5

Delayed by one hundred and ninety-two years Fredrik Magnus Piper’s ‘Beskrifning öfwer Idéen och General-Plan till en Ängelsk Lustpark’ has finally been published. This beautiful and for garden historians highly significant manuscript has till now been accessible only at the archive of the Academy of Fine Arts in Stockholm. The publication consists of a facsimile reprint of the manuscript note and sketchbook, and a second volume which holds the transcribed text in Swedish and English, as well as an introduction by John Harris and two essays by Magnus Olausson portraying Piper both in relation to his landscape design practice and to his theoretical efforts as they surface in his *Description*.

In Sweden Fredrik Magnus Piper (1746-1824), has long been considered ‘our’ eighteenth century garden ‘hero’ – a remarkable landscape artist and designer responsible in part for the 1780’s additions in royal parks at Drottningholm and Haga, and a popular designer among many private patrons. Magnus Olausson’s research has however shown that several gardens have been wrongly attributed to Piper, which among other things reflects in an interesting way how difficult it is in most landscape gardens to ascribe authorship to a single designer. The ‘heroes’ that popular history tend to construct rarely offer, if preserved in their heroic disguise, a useful source for more careful garden historical research. If very few documents are preserved from the time, and the only thing that exists are more than two hundred year old landscape formations and vegetation often in various states of maintenance, it is indeed

often very difficult to get beyond popular creation of heroes. This, however, is definitely not the case with Piper. On the contrary; a remarkably rich archive is left from his practice, not only his well known beautiful drawings documenting Stourhead and Painshill, but many other plans and sketches, manuscripts, such as his 'Descriptions', notes taken on his travels, and some of the books from his library showing his annotations in Whately's, Chambers' and Hirschfeld's garden treatises. It is indeed very pleasing that such a significant detail of this rich material now becomes accessible to an international audience.

The publication of *Description* adds an important new perspective on Piper and his work for international garden history. In the manuscript we find an accomplished late eighteenth century landscape designer, who had trained in England and France but practiced in Sweden, and who in retrospect articulated his professional experience in the light of the theoretical works he had studied over the years (primarily those from Thomas Whately, William Chambers, Jean-Marie Morel, and Christian Cajus Lorenz Hirschfeld). He produced what might be referred to as a manual, or perhaps better a *model*, for the design of an English pleasure park (lustpark). In Piper's words the text aims 'to give a clear and fairly complete idea of the main and most essential Rules which should be taken into account in the planning of a large Pleasure Garden or landscaped Park in the so-called English style.' The point of departure is a General-Plan for an imaginary country seat that Piper exhibited at the Royal Academy in London 1794. The main text describes this park and the most important decisions and reflections made in the course of its design. As important as the main text however is a second layer of text, represented in the footnotes. Carefully placed in the manuscript, written in smaller characters, Piper expands here sometimes on botanical and technical details of the design of the imaginary park, and at other times on remarks referring to his visits to other parks in England and France. The quality of the photographic reproduction of the manuscript pages is high enough to capture the traces of erased led pencil lines, so anyone familiar with the Swedish language should of course take the opportunity to indulge in the text from these beautiful pages rather than from the rather redundant transcription (the hand-writing is remarkably easy to follow).

Piper's international recognition in garden history depends largely on his very particular, beautiful and precise landscape plans and the careful documentations he accomplished during his travels in England and France. 'Description' was written more than thirty years after those study trips (which were undertaken in part on direct commission from the king Gustav III). Trained as an engineer, particularly in mathematics and hydrostatics, prior to his academy studies, Piper had a particular interest in the conduct of water through gardens. He carefully studied the waterworks at Versailles as well as the hidden mechanisms for conducting 'natural' water to the grottoes of landscape gardens such as Stourhead and Pains Hill and among his notes preserved at the Academy of Fine Arts one finds for example the detailed questions he had prepared to ask the engineer of the grotto in Stourhead to assure that he had correctly understood its workings. His engineering background might also explain the rare topographical precision of his landscape plans. Not only does he more carefully than in almost any other plans of the time, shade the hills and slopes to articulate the degree, convexity or concavity of the landscape formations, but in indicating the different sightlines as they travelled across the landscape he articulates visually, in the limited two dimensions of the plan, the rhythm between lingering walks and reflective pauses as they are offered in closed scenes or at significant view-points drawing the landscape together.

The accompanying introduction and essays by Harris and Olausson are well written and place Piper and his manuscript in his proper garden historical context. In addition Olausson performs a close reading of the manuscript and produces a critical commentary on the text in an essay entitled 'A Practitioner becomes a Theorist'. With this title, Olausson frames precisely what may be the most interesting aspect for continued study in relation to Piper. Due to the wealth of archival sources Piper offers rich pickings for the study of theory in relation to landscape garden design practice in the 1770's. This book provides a remarkable and intriguing source for learning more about a landscape designer's decisive engagement in the intellectual discourse of the time. Therefore this book is recommended as much to garden historians as to design practitioners in landscape, architecture and planning. It is an

inspiring account of a highpoint of a culture, and of a designer, in which critical intellectual notions are provided with a natural place side by side to and in immediate conjunction with detailed botanical and technical design concerns. The smell of the soil befriends Edmund Burke, who is quoted anonymously by Piper.

Katja Grillner

Boktips

Central Park - Tessin - De la Gardie - Landskapets Arkitektur 1940-60

Jag vill varmt rekommendera en ny bok om Central Park i New York av Sara Cedar Miller med titeln *Central Park. An American Masterpiece* (Harry N. Abrams, Inc., Publishers och Central Park Conservancy 2003). I denna vackert formgivna och rikt illustrerade bok kan man läsa om denna välkända parks tillkomst och utveckling under snart 150 år. I separata kapitel behandlas bland annat landskapet, arkitekturen och den skulpturala utsmyckningen. Frederick Law Olmsteds och Calvert Vaux vinnande förslag, "the Greensward plan" är välkänt och ofta publicerat, men här får vi för första gången också stifta bekantskap med några av de andra tävlingsförslagen vilket ger en intressant inblick i vad Central Park kunde blivit om juryn hade valt ett annat förslag.

För den som vill vara uppdaterad om Nicodemus Tessin d y:s omfattande ritningssamling är *Nicodemus Tessin the Younger. Sources, Works, Collections. Architectural Drawings I. Ecclesiastical and Garden Architecture* av Linda Henriksson och Martin Olin (Nationalmuseum 2004) ett måste. Verket ger en utmärkt ingång inte bara till arkitektens egen ritningssamling som sådan, utan också till hur den har bildats och hur Tessin använde den i sitt arbete. Ytterligare ett bidrag till stormaktstidens arkitektur är Lars Ljungströms avhandling *Magnus Gabriel De la Gardies Venngarn. Herresätet som byggnadsverk och spegelbild* (Kungl. Vitterhets- historie och antikvitets akademien 2004). I ett par olika kapitel analyserar Ljungström dels trädgården som sådan, dels hur trädgården kunde vara en väg att lära känna Skaparen genom Hans skapelse. Särskilt det senare avsnittet med en diskussion om otium honestum-begreppet och villeggiatura-traditionen är synnerligen intressant.

Slutligen vill jag slå ett slag för en inte helt ny bok: *The Architecture of Landscape 1940-1960* med bidrag av bland annat Dorothée Imbert, Thorbjörn Andersson, Malene Hauxner och med avsnitt om landskapsarkitektur inte enbart i USA och Europa, utan också i Australien och Brasilien. Boken som har redigerats av Marc Treib är rikt illustrerad i svartvitt, tyvärr inte alltid av så god kvalitet. Den är utgiven vid Pennsylvania University Press 2002 i serien Penn Studies of Landscape Architecture och kan ses som ett komplett till *Modern Landscape Architecture. A Critical Review* (1993).

Catharina Nolin

Europas Store Haver - Great European Gardens

Efter många års forskning har en dröm blivit verklighet – nämligen att samla och publicera de finaste europeiske trädgårdarnas ursprungliga planer. Idéen föddes i början av 50-talet av den danske landskapsarkitekten C.Th. Sørensen. 50 år senare har den kunnat förverkligas av Sven-Ingvar Andersson och Margrethe Floryan för Arkitektens Forlag i Danmark. Boken är utgiven på Danska och Engelska. Den skildrar 68 trädgårdar från St Gallen till Skogskyrkogården, beskrivna och analyserade med utgångspunkt i C.Th. Sørensens landskapsteoretiska begrepp - idéer om det 'omgivande landskapet'. Referens: Sven-Ingvar Andersson och Margrethe Floryan, *Europas Store Haver - Atlas Over Historiske Planer / Great European Gardens - An Atlas of Historic Plans*, Arkitektens Forlag, 2005.